शोधनिर्देशक

उप.प्रा‍यज्ञेश्वर निरौलाउप

टुँडाल उपन्यासको मनोविश्लेषणात्मक अध्ययन

त्रिभुवनविश्वविद्यालय मानविकीतथा समाजिकशास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको

दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

पवित्रा अधिकारी

नेपाली शिक्षण समिति

रत्न राज्य लक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

२०६९

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

टुँडाल उपन्यासको मनोविश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र शोधार्थी पवित्रा अधिकारीले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँले मिहिनेत साथ तयार गरेको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति म सिफरिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

....

यज्ञेश्वर निरौला
उपप्राध्यापक
रत्न राज्यलक्ष्मीक्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

यस क्याम्पसका स्नातकोत्तर तह(नेपाली) द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि शोधार्थी पवित्रा अधिकारीले तयार गर्नु भएको **टुँडाल उपन्यासको मनोविश्लेषणात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

....	....	....
उप.प्रा यज्ञेश्वर निरौला	प्रा.डा. कृष्णप्रसाददाहाल	रामप्रसाद ज्ञावालीाहाल
शोधनिर्देशक	बाह्य परिक्षक	विभागीयप्रमुख

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत **टुँडाल उपन्यासको मनोविश्लेषणात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधकार्य स्नातकोत्तर तहदसौं पत्रको लागि तयार परिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा विभिन्न महानुभावको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुनाले उहाँहरू प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु आफ्नो कर्तव्य सम्झन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु उप.प्राय ज्ञेश्वर निरौलाको कुशल निर्देशनमा तयर पारेकी हुँ । आफ्नो कार्य व्यास्तताका बाबजुदपनि समय दिई आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउन र शोध कार्यमा निरन्तर हौसला प्रदान गरी समुचित निर्देशन दिनुहुने अदरणीय गुरुप्रति सर्वप्रथम कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । आवश्यक सुझाव दिनुहुने विभागीय प्रमुख रामप्रसाद ज्ञावाली प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यस शोधका लागि आवश्यक सामग्रीका बारेमा उचित सल्लाह र सुझाव दिनुहुने पूज्य गुरुहरू तुलसी मान श्रेष्ठ, रमेश भट्टराई र नेत्र एटम प्रति हार्दिक कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । यस शोधपत्रको लागि आवश्यक सामग्री जुटाई सहयोग गर्नु हुने श्री कृष्ण धराबासी, भाइ जगदीश अधिकारी, साथीहरू शारदा भट्ट र सावित्री दुवाडी प्रतिहार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । मेरो अध्ययनलाई यहाँ सम्म पुऱ्याउनलाई सहयोग गर्नु हुने मेरा पूज्य बुबाआमा र दाजुहरू आनन्द अधिकारी र सनतोष अधिकारी प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा बच्चा हेरेर सहयोग गरीदिनु हुने पूज्य सासूआमा सरस्वती न्यौपाने र ठूली आमा गोमा सुवेदी प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । मलाई शोधपत्र छिटो तयार गर्न बारम्बार झकझक्याउने मेरा श्रीमान आत्मराम न्यौपाने प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यो शोधपत्र तयार पार्दा कम्प्युटर सेटिङ् गर्न सहयोग गर्नु हुने दाजु गणेश सुवेदी प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलनमा त्रि.वि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुर र रत्न राज्य लक्ष्मी क्याम्पस पुस्तकालयबाट प्राप्त भएको हुँदा त्यसका लागि सहयोग गरिदिनु हुने पुस्तकालयका कर्मचारीहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्य लक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण समिति, समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

पवित्रा अधिकारी
२०६९
परीक्षा रोल नं. ४३७१(२०६५)

विषय – सूची

परिच्छेद एक : शोध परिचय **पेज**

१.१विषय परिचय १

१.२समस्याकथन १

१.३शोधपत्रको उद्देश्य २

१.४पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.५अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता ३

१.६अध्ययनको सीमाङ्कन ४

१.७शोधविधि ४

१.७.१सामग्री सङ्कलन विधि ४

१.७.२सामग्री विश्लेषण विधि ४

१.८शोधपत्रको रूपरेखा ५

परिच्छे दुई : उपन्यासको सैद्धान्तिक चर्चा र नेपालीमनोविश्लेषणात्मकउपन्यास परम्परा

२.१ उपन्यास विधाको उद्‌भवविकास र मुख्यधारा ६

२.२उपन्यासको परिभाषा ७

२.३उपन्यासका तत्त्वहरू ८

२.३.१कथानक ९

२.३.२चरित्र ९

२.३.३कथोपकथन १०

२.३.४द्वन्द्व १०

२.३.५वातावरण (परिवेश) १०

२.३.६उद्देश्य १०

२.३.७दृष्टिविन्दु ११

कआन्तरिक दृष्टिविन्दु ११

खवाह्य दिष्टिविन्दु ११
२.४साहित्यका अन्यविधासँग उपन्यासको तुलना ११
२.४.१उपन्यास र कथा ११
२.४.२उपन्यास र महाकाव्य १२
२.४.३उपन्यास र नाटक १२
२.४.४उपन्यास र आत्मकथा १३
२.४.५उपन्यास र अन्यविधा १३
२.५आधुनिक उपन्यासको विकास प्रक्रिया १३
२.५.१नेपाली उपन्यासको पृष्ठभूमि १३
२.५.२ प्राथमिक तथा माध्यमिक आख्यान १४
२.५.३नेपाली उपन्यासको विकासमा विदेशीप्रभाव १४
२.६उपन्यासको प्रकारगत वर्गीकरण १५
२.६.१ क्थानकका आधारमा १५
२.६.१.१ घटनाप्रधान उपन्यास १५
२.६.१.२ चरित्रप्रधान उपन्यास १५
२.६.१.३ चित्रात्मक उपन्यास (घटना र चरित्र मिश्रित उपन्यास) १६
२.६.२ शैलीका आधारमा उपन्यासको वर्गीकरण। १६
२.६.२.१ वर्णनात्मक उपन्यास १६
२.६.२.१ वर्णनात्मक उपन्यास १६
२.६.२.२. आत्मकथात्मक उपन्यास १६
२.६.२.३. पत्रात्मक उपन्यास १६
२.६.२.४. दैनिकी उपन्यास १७
२.६.२.५. नाटकीय उपन्यास १७
२.६.२.६ चेतनप्रवाह शैलीका उपन्यास १७
२.७विषयवस्तुका आधारमा गरिएको वर्गीकरण १७

२.७.१. साहसिक उपन्यास १७

२.७.२ पौराणिक तथा मिथकीय उपन्यास १८

२.७.३ ऐतिहासिक उपन्यास १८

२.७.४ सांस्कृतिक उपन्यास १८

२.७.५ सामाजिक उपन्यास १८

२.७.६ मनोवैज्ञानिक उपन्यास १९

२.७.७ आञ्चलिक उपन्यास १९

२.७.८ वैचारिक उपन्यास १९

२.७.९ वैज्ञानिक उपन्यास १९

२.७.१० जीवनीमूलक उपन्यास २०

२.८ आधुनिक नेपाली उपन्यासका धारा तथा प्रवृत्तिहरू २०

२.८.१ आदर्शवादीधारा २०

२.८.२ स्वच्छन्दतावादी धारा २१

२.८.३ सामाजिक यथार्थवादी धारा २१

२.८.४ ऐतिहासिक यथार्थवादी धारा २१

२.८.५ आलोचनात्मक यथार्थवादी धारा २२

२.८.६ विसङ्गतिवादी अस्तित्ववादी धारा २२

२.८.७प्रगतिवादी धारा २३

२.८.८ प्रयोगवादी धारा २३

२.९ नेपाली साहित्यमा मनोविश्लेषणात्मक उपन्यास लेखन परम्परा । २३

२.१० कृष्ण धराबासी र समकालीन मनोविश्लेषणवादी उपन्यासकारहरू ३०

२.११ निष्कर्ष ३१

परिच्छेदतीन : कृष्ण धरावासीका साहित्यिक रचनाधर्मिता र औपन्यासिकप्रवृत्ति

३.१ जन्म, बासस्थान र शिक्षा ३२

३.२ उपनाम ३३

३.३ साहित्यमा प्रवेश र प्रेरणा ३३

३.४ कृति लेखनका विविधविधाहरू ३४

३.४.१कविता विधा ३४

३.४.२ कथा विधा ३४

३.४.३ निबन्ध विधा ३५

३.४.४ सामालोचना विधा ३६

३.४.५ उपन्यास विधा ३६

३.४.६ सम्पादन विधा ३८

३.४.७पुरस्कारहरू ३९

३.४.८ सम्मान तथा कदर पत्र ४०

३.४.९ संलग्नता ४१

३.५ कृष्ण धरावासीका औपन्यासिक प्रवृत्ति परिचय र पृष्ठभूमि ४१

३.५.१ लीला लेखन ४२

३.५.२ विनिर्माणवादी ४३

३.५.३ प्रयोगशीलता ४३

३.५.४ कारुणिकताको चित्रण ४४

३.५.५ अध्यात्मवादी अवधारणा ४५

३.५.६ अस्तित्ववादी चेत ४५

३.५.७ यथार्थवादी दृष्टिकोण ४६

३.५.८ प्रेमको व्याख्या ४६

३.५.९ आञ्चलिकता ४७

३.५.१० मनोवैज्ञानिक उपन्यास ४७

३.५.११ पुरुषवादीचिन्तन ४७

३.६ निष्कर्ष ४८

परिच्छेद चार टुँडाल उपन्यासको मनोविश्लेषणात्मक अध्ययन

४.१ मनोविज्ञान ५०

४.२ मनोविश्लेषण ५१

४.२.१ मूलप्रवृत्तिको सिद्धान्त ५२

४.२.१.१ जीवनमूलप्रवृत्ति ५२

४.२.१.२ मृत्यु - मूलप्रवृत्ति ५३

४.२.२ मनको सिद्धान्त ५३

४.२.२.१ आकारात्मकपक्ष ५४

४.२.२.२ गत्यात्मकपक्ष ५५

४.२.३ दमनको सिद्धान्त ५७

४.२.४ अन्तर्द्वन्द्वको सिद्धान्त ५८

४.२.५ मनोरचनाको सिद्धान्त ५९

४.२.६ दैनिक जीवनका मनोविकृतिहरू ६०

४.२.७ सपनाको सिद्धान्त ६१

४.२.८ मनोलैङ्गिक उत्पत्तिको सिद्धान्त ६३

४.३ टुँडाल उपन्यासको मनोविश्लेषणात्मक अध्ययन ६४

४.३.१ परिचय ६४

४.४ मनोविश्लेषणात्मक अध्ययन ६५

४.४.१ पात्रहरू ६७

४.४.२ सांस्कृतिक मनोविज्ञान ८०

४.५ निष्कर्ष ८१

परिच्छेद् पाँचउपसंहार ८२
परिशिष्ट ८६
सन्दर्भसामग्री सूची ९०

सङ्क्षिप्त सूची

उप.प्रा	: उपप्राध्यापक
नं.	: नम्वर
वि.सं.	: विक्रम सम्वत्
त्रि.वि.वि.	: त्रिभुवनविश्वविद्यालय
मा.वि.	: माध्यमिकविद्यालय
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
सम्पा.	: सम्पादक/सम्पादन
दो.सं.	: दोस्रो संस्करण
ते.सं.	: तेस्रो संस्करण
चौ.सं.	: चौथो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान